

ge en *diktator* med næsten uindskrænket magt – men til gengæld med en valgperiode på kun seks måneder.

Klienter og patroner

Det romerske samfund var ligesom det athenske inddelt i flere lag: forneden slaverne, derover de frie indbyggere uden borgerret, øverst borgerne. På grund af den ulige stemmefordeling i centurieforsamlingen og senatets magt var borgerret ikke det samme som politisk medbestemmelse. Måske netop derfor var romerne mindre tilbageholdende med at give andre borgerret, end atenerne havde været. Tilflyttere til Rom kunne opnå borgerret i byen, og en slave, der blev frigivet af en borger, fik selv status som borger.

Ville den almindelige romerske borger have nogen som helst indflydelse på byens politiske liv, gjaldt det om at finde en *patron*: en rig borger af god familie, der stræbte efter politisk magt og havde brug for opbakning i den jævne befolkning. Det latinske ord *patronus* er beslægtet med ordet *pater*, »fader«. Ligesom en far kan have mange børn, men et barn kun én far, kunne patronen have mange klienter – så mange, at han ikke kendte dem alle. Klienten kunne derimod kun have én patron. Patronen beskyttede klienten mod andres overgreb, varetog klientens politiske interesser og støttede eventuelt sine klienter økonomisk, hvis det blev nødvendigt. Klienten brugte til gengæld sin stemmeret til at støtte patronen. Begge parter havde fordel af ordningen: for patronen betød det stor anseelse at have mange klienter, mens det var ærefuldt for klienten at have en anset patron. Hele patron/klientforholdet hvilede på en stiltiende kontrakt, som ikke var nedskrevet nogen steder, men hvis regler kendtes af alle. Patron-klient forhold kendes ikke kun fra det romerske samfund: lignende træk findes i forholdet mellem bonde og stormand hos kelterne (se s. 58) og i den middelalderlige *feudalisme*.

Republikkens krise

Erobringskrigene havde påført Italien enorme omkostninger i penge og menneskeliv, men de bragte også store indtægter med sig. Rigdommen fra de nye provinser endte først og fremmest hos de romerske senatorfamilier, der investerede en del af deres nye penge i italiensk landbrugsjord.

Erobringspolitikken pris betaltes af de værnepligtige bønder. For hver romersk sejr blev soldatertjenesten en større belastning, fordi fronterne hele tiden rykkede længere og længere væk fra hjemlandet. Samtidig blev der færre om at bære byrden, efterhånden som overklassens jordopkøb reducerede antallet af småbønder. I stedet flokkedes et stigende antal

Verdenshistorie 1
Fra oldtid til
1750

Bekker-Nielsen,
Luvriden og
Kugler Nielsen

Gjellerup & Gad
1992

jordløse borgere – *proletarer* – i Rom som de rige familiers klienter.

Folketribunen *Tiberius Gracchus* forsøgte i 133 f.Kr. at vende udviklingen: han ville skaffe de besiddelsesløse jord ved at udstykke noget af den statsjord, som rige godsejere havde forpagtet på fordelagtige vilkår. Planen mødte modstand hos godsejerne, men også hos hans tribunkollega, der nedlagde veto. Da *Tiberius* alligevel forsøgte at gennemføre den, blev han dræbt. Hans bror *Gaius Gracchus* forsøgte ti år senere at udsende jordløse borgere til kolonier i Grækenland og Nordafrika, men fandt kun få interesserede; også han led en voldelig død.

De jordløse borgere fik nye muligheder, da konsulen *Gaius Marius* i 107 f.Kr. brød med traditionen og tilbød alle borgere en plads i sin hær, uanset om de ejede jord eller ej. Han løste dermed to af republikkens problemer: manglen på beskæftigelse til de jordløse og manglen på værnepligtige bønder. I stedet for den gamle bondehær skabte *Marius* en professionel hær. Han førte den selv til sejr over Roms fjender, først i Nordafrika, derefter mod de frygtede kimbrier og teutoner (se s. 60).

Farerne ved det nye system viste sig, da krigen var vel overstået. Tidligere havde man ved krigens afslutning blot hjemsendt hæren; bondsoldaterne var glade for at kunne vende tilbage til deres hjem. Men de jordløse soldater havde intet hjem og ingen levevej at vende tilbage til. Deres fremtid afhang af, om deres hærfører kunne skaffe dem jord at bosætte sig på – eller en ny krig at kæmpe i. Hæren var blevet en tusindtallig klienteskare og hærføreren deres patron. Hvis det skulle komme til en konflikt mellem hærføreren og senatet, hvilken side ville soldaterne da vælge?

Fra Sulla til Cæsar

I 88 f.Kr. hærgede et anti-romersk oprør de græske provinser. Senatet planlagde en straffeekspedition, men begge årets konsulere – *Gaius Marius* og *Lucius Cornelius Sulla* – gjorde krav på at lede den. Kommandoen gik til *Sulla*, men efter hans afrejse samlede *Marius* den tilbageblevne del af hæren til et blodigt opgør med *Sullas* venner og med senatet, der havde støttet *Sullas* udnævnelse. Da *Sulla* nogle år senere vendte hjem som sejrherre, førte han sin hær med sig til Rom. Nu var det hans tur til at forfølge sine egne og senatets fjender. Måske var senatorerne enige i *Sullas* mål, men mange var rædselsslagne over hans midler: *Sulla* brugte soldaterne lige så skånselsløst mod Italiens indbyggere som han havde gjort mod oprørerne i østen.

Sullas erklærede mål var at genoprette senatets magt; men

begivenhederne viste klart, at senatet havde mistet kontrollen over staten. Den virkelige magt lå hos hærens kommandanter; senatet måtte nøjes med at vælge side. Efter Sullas tilbagetræden i 78 f.Kr. var nye, ambitiøse politikere rede til at sikre sig kommandoen over en hær og følge Sullas eksempel.

En af disse politikere var Gaius Julius Cæsar, der blev konsul i 59 f.Kr. Som andre konsulere fik han efter sin valgperiodes udløb tilbudt et embede i provinserne, og han valgte posten som statholder i Norditalien (som på dette tidspunkt endnu regnedes for en provins, ikke for en del af Italien) og Sydfrankrig. En grænseepisode nær Genève i foråret 58 f.Kr. gav den nye statholder påskud til at samle en hær og indlede en erobringsskridt i Nordeuropa.

Under den seks år lange *gallerkrig* erobrede Cæsar hele Frankrig og trængte langt ind i Tyskland; han besøgte endog to gange England. Efter krigens afslutning var Cæsars magtposition stærk. Han havde en hær; han havde samtidig en enorm prestige i Rom, fordi han havde besejret de frygtede gallere og gjort deres land til romersk territorium. Sin prestige kunne han udnytte i hovedstaden, men ikke hæren: ifølge en lov fra Sullas tid måtte en statholder ikke føre sin hær over grænsen til Italien.

Da Cæsars rival Pompeius i 49 f.Kr. forsøgte at udmanøvrere ham, besluttede Cæsar sig alligevel for at krydse grænsefloden *Rubicon* og marchere mod Rom. Endnu engang måtte senatet vælge side i kampen mellem to hærførere. Trods senatets støtte led Pompeius nederlag, og i oktober 45

Efter Gaius Marius' reformer bestod den romerske hær af *legionærer* og *hjelpeetropper*. Legionærene, der var inddelt i legioner à 6000 mand, var romerske borgere. Hjelpeetropperne blev rekrutteret blandt provinsernes ikke-borgere; de fik ringere løn og dårligere tjenestevilkår end legionærene, men ved deres hjemsendelse fik de romersk borgerret. På dette udsnit af Trajansøjlen i Rom ses til højre en legionær med det halvcylindriske skjold, der var standardudrustning i legionerne. Bag ham kæmper to mand fra hjelpeetropperne; den forrestes bukser, overskæg og ovale skjold tyder på, at han er galler.

Romerske kejsere indtil 235

Augustus
27 f.Kr. – 14 e.Kr.

Det julisk-claudiske dynasti

Tiberius 14-37
Gaius Caligula 37-41
Claudius 41-57
Nero 57-68

Det flaviske dynasti

Vespasian 69-79
Titus 79-81
Domitian 81-96

Adoptivkejsere

Nerva 96-98
Trajan 98-117
Hadrian 117-138
Antoninus 183-161
Marcus Aurelius 161-180
Commodus 180-192

Det severiske dynasti

Septimius Severus 193-211
Caracalla 211-217
Elagabal 218-222
Severus Alexander 222-235

udnævntes sejrherren Cæsar til diktator på livstid. Hvis romerne troede, at en stærk mand kunne sikre riget en varig fred, tog de fejl. I marts 44 blev Cæsar myrdet, og en ny runde borgerkrige tog sin begyndelse.

Augustus

Rytterofficeren *Octavian* var nitten år, da hans grandonkel Cæsar blev myrdet; da han var 33, havde han besejret alle sine rivaler i kampen om magten efter Cæsar, på nær én. Marcus Antonius havde været Octavians svoger og hans allierede i kampen mod Cæsars mordere; nu havde han søgt tilflugt i Ægypten og giftet sig med dronning Kleopatra. I år 31 f.Kr. led hans flåde nederlag ved *Actium* i Grækenland, og i 30 f.Kr. stod Octavians hær i Alexandria, Ægyptens hovedstad. Få dage efter Alexandrias fald begik både Marcus Antonius og Kleopatra selvmord, og Ægypten blev en romersk besiddelse.

Endnu en borgerkrig var slut, og Octavian havde nu rådighed over alle Ægyptens rigdomme og kommando over en halv million soldater. Han kunne have udråbt sig selv til konge eller tyrann, men valgte at erklære republikken for genoprettet. Magten blev givet tilbage til senatet, som gjorde gengæld ved at tildele Octavian en stribe af ekstraordinære magtbeføjelser samt titlen *Augustus* (»den ophøjede«). Fra nu af regerede Octavian/Augustus som »senatets førstemand«, *princeps senatus*.

Under republikkens lange krise havde statsformen vaklet mellem republik og militærdiktatur. Octavian/Augustus gjorde en ende på problemerne ved at indføre et militærdiktatur forklædt som republik. Senatet og det gamle republikanske statsapparat fik lov at bestå, men Augustus opbyggede et nyt keiserligt statsapparat ved siden af det gamle. Der blev endog to statskasser: den gamle republiks kasse blev opretholdt, men en del af dens indtægter overførtes til den nye keiserlige kasse. På lignende måder blev rigets provinser delt mellem kejseren og senatet: senatet fik nogle, kejseren andre – men kejseren fik de provinser, hvor der var stationeret soldater. Dermed fik han også kontrollen over hæren.

Bortset fra den gamle kongetitel, som ingen turde genoplive, fandtes der intet ord for den magt, Augustus havde samlet i sin hånd. I stedet måtte han føre en kombination af forskellige titler: ypperstepræst, konsul, folketribun, *imperator*.

I den gamle republiks tid var *imperator* en ærestitel, som soldaterne kunne tildele deres anfører efter en særlig strålende sejr. For Augustus og hans efterfølgere blev den et udtryk for, at kejseren ud over sine andre beføjelser havde overkommandoen over hæren. Af kejserens mange titler blev *impera-*

imperator
emperador (sp.)
empereur (fr.)
emperor (eng.)

Caesar
Kaiser (ty.)
kejser (da.)
tsar (russ.)

Den latinske titel *imperator* lever videre i det spanske, franske og engelske ord for »kejser«. Den tyske, danske og russiske betegnelse er derimod afledt af navnet *Cæsar* (på latin udtalt *kajsar*).

Trajanbuen i Benevento (Syditalien) markerer nordenden af den vej, kejser Trajan lod bygge fra Benevento til Brindisi. Indskriften på tavlen øverst gengiver alle kejserens titler: »(Tillegnet) den bedste *Augustus*, kejseren *Cæsar Nerva Traianus*, søn af den guddommelige *Nerva*, germanernes og rumænernes besejrer, *pontifex maximus*, tribun for 18. gang, *imperator* 7 gange, konsul for 6. gang, den tapreste *princeps*, fædrelandets fader, fra senatet og det romerske folk.«

tor med tiden den vigtigste: alle republikanske formaliteter til trods hvilede kejserens magt først og sidst på hans kontrol over hæren.

De første kejsere

Det var Augustus' plan, at hans magt skulle gå i arv indenfor hans familie. Da han selv ingen egnede arvinger havde, valgte han sin slægtning Tiberius som efterfølger. Valget blev prompte godkendt af senatet. De følgende tre kejsere kom ligeledes fra den *julisk-claudiske* familie og blev ligeledes godkendt af senatet. De havde ikke let ved at klare det psykiske pres, der hvilede på Roms enehersker, og der går mere eller mindre troværdige skrækhistorier om dem alle.

Den halvgale kejser *Neros* regering (57-68 e.Kr.) endte i en borgerkrig, hvor sejren – og dermed kejsertitlen – gik til *Vespasián*, kommandanten over de romerske styrker i Palæstina. *Vespasian* var ikke af nogen særlig fornem familie, men han havde hæren i ryggen – og fik senatets godkendelse. Sin magt lod han gå i arv til sønnerne *Titus* (79-81) og *Domitián* (81-96).

En romer med to buster af sine forfædre, formodentlig hans far og farfar. Portrætter af denne eller lignende type blev båret i sørgetoget ved fornemme romeres begravelse; ofte var der dog ikke som her tale om portrætbuster, men om dødsmasker, d.v.s. voksaftryk taget direkte af den pågældendes ansigt.

Ved Domitians død fik senatet chancen for selv at vælge den nye kejser. Valget faldt på den aldrende senator *Nerva*, som straks adopterede den erfarne hærfører *Trajan*. Ved Nervas død »arvede« *Trajan* kejsertitlen. På samme måde adopterede *Trajan* sin efterfølger, *Hadrián*. Adoption blev den normale form for arvefølge gennem 100-tallet, indtil *Marcus Aurelius* i 180 efterfulgtes af sin søn *Commodus*. *Commodus* blev afsat i 192, og magten gik efter en femårig borgerkrig til *Septimius Sevérus*, hvis familie besad kejsermagten frem til 235 e.Kr.

Fædrenes arv

Når en romersk stormand døde, blev hans jordiske rester ført i procession gennem byen. I ligtoget gik hans hustru, hans børn, hans husslaver, hans klienter – og mænd med masker, der forestillede den afdødes forfædre. Til daglig opbevarede disse masker omhyggeligt i et skrin i huset, men ved begravelsen blev de afdøde forfædre så at sige vakt til live for en enkelt dag.

I vore øjne kan denne skik forekomme en anelse makaber, men den fortæller meget om forholdet mellem slægt og individ i det romerske samfund. Den enkeltes sociale anseelse og politiske karrieremuligheder afhang ikke kun af ham selv; mindst lige så vigtig som hans egne fortjenester var hans afstamning, dvs. hans families fortjenester. Omvendt hvilede der på den enkelte en forpligtelse til at leve op til slægtens standard, at føje endnu et distingveret navn til slægtens stamtavle.

På tilsvarende måde lagde den romerske overklasse – og med den de fleste jævne borgere – vægt på, at romerfolkets fælles handlinger i krig og politik levede op til forfædrenes traditioner. Tingene skulle foregå i overensstemmelse med »forfædrenes skik«, *mos maiorum*.

Det latinske ord *familia* betyder »husstand« og omfatter alle husets beboere, både slægtninge og slaver. Det, vi kalder »familie« eller »slægt«, kaldte romerne *gens*. Hvert mandligt medlem af slægten førte dens navn efter sit fornavn: *Gaius Julius Cæsar* tilhørte den juliske slægt, *gens Julia*; *Lucius Cornelius Sulla* tilhørte *gens Cornelia*.

Kvinder havde ikke noget selvstændigt fornavn, men fik automatisk slægtens navn. En pige født i den juliske familie hed altså *Julia*. Var der flere døtre i en husstand, måtte man give dem tilnavne. *Sulla* havde for eksempel to døtre: *Cornelia* og *Cornelia Fausta* (»den lykkelige«).

De romerske kvinders navne genspejler både slægtens store betydning i forhold til individet og romernes opfattelse af kvinden som et uselvstændigt væsen. Under republikken